

*Dit is
het jaar
van de waarheid*

Maarten Hartog

1. Twaalf tegeltjes voor het jaar van de waarheid

Dit is het jaar van de waarheid.

Klinkt dat dramatisch? Welnee, dat is het niet.

Natuurlijk, het wordt vast weer een jaar waarin grote gebeurtenissen gaan plaatsvinden en waarin ingrijpende beslissingen worden genomen. En ook dit jaar zijn er zonder twijfel weer belangrijke momenten en cruciale perioden, verkiezingen en inauguraties, verhuizingen en geboorten, aankomsten en afscheiden. En ook vele kleine gebeurtenissen en besluiten die pas achteraf veel invloed zullen blijken te hebben.

Maar het wordt ook een jaar van allerlei grote en levensveranderende gebeurtenissen die we - zonder dat we het weten - net zullen missen. Bijvoorbeeld doordat we twee minuten later van huis gaan waardoor die roodrijder allang weg is. Of doordat een potentiële dictator met de hakken over de sloot op de kunstacademie wordt aangenomen. Doordat je te moe bent voor de film die je leven zou veranderen. Of doordat de onderzoeker een onverwacht lab-resultaat geërgerd weggooit. Doordat niemand de boom in het bos hoort vallen. Doordat de vlinder in Brazilië niet opvliegt, en dus de tornado in Texas uitblijft.

Waardoor je mazzel hebt, of net pech. Je zal er nooit achter komen.

Maar één ding is zeker: als je het zo bekijkt, na dit jaar van de waarheid zal de wereld nooit meer dezelfde zijn. Net als na vorig jaar en volgend jaar, trouwens.

Mij fascineert dat al langer, de verschillende manieren om naar de werkelijkheid te kijken, naar stellingen en waarheden.

In Delft leerden we dat je eigenlijk een stelling nooit moet willen bewijzen, maar dat je op zoek moet naar de ontkrachting ervan. En we leerden dat iemands eerste indrukken de betekenis van volgende ervaringen bepalen.

Zoals waterdruppels op een slap zeiltje toevallige plasjes vormen, verdiepte poeltjes waar volgende druppels eerder heen stromen. En die aldus vergrote poeltjes krijgen nog meer aantrekkingskracht, enzovoorts. En later leerde ik hoe wij als mensen patronen zoeken om losse gebeurtenissen tot een verhaal te kunnen verbinden. Om de wereld een beetje beter begripbaar te maken. En dat zulke patronen ook doelbewust kunnen worden verzonnen om meningen te beïnvloeden: Kijk dat leuke gezinnetje eens gelukkig wezen, en kijk naar hun mooie nieuwe kunststof kozijnen - dat kan toch geen toeval zijn?

Maar ik leerde ook hoe je met langer speuren steeds meer nuances ontdekt. Hoe daardoor een gebeurtenis minder makkelijk tot een enkele waarheid is terug te brengen. En hup, weer een goed verhaal kapot gecheckt.

En ik begreep dat je nooit kan bewijzen dat iets niet bestaat. Zo draait er een vliegende theepot onopgemerkt rondjes door ons zonnestelsel (heus, geloof me maar, heb ik ergens gelezen).

Allemaal kennis, allemaal inzichten - en toch ben ik het opvallend vaak met de laatste spreker eens.

Want het zou je ervan gaan duizelen. Waar vind je nou nog echte waarheid? Welnu, daarvoor hebben we gelukkig tegeltjes. De waarheid als een teken aan de wand.

Met plezier bied ik je daarom twaalf waarheden op tegeltjes. Met, inclusief deze, twaalf verhaaltjes rondom waarheid en werkelijkheid. Eentje voor iedere maand.

En ik wens je daarbij dat dit voor jou een jaar van mooie waarheden wordt. Een jaar vol nieuwe ontwikkelingen. En graag ook vol dingen die vooral lekker zo blijven omdat ze eigenlijk wel prima zijn, zo.

januari

2. Zeg maar de bedekte 'waarheid'

Als de waarheid al bestaat, dan kan die in elk geval niet bestaan zonder taal. Want naast beelden zijn het vooral woorden die ideeën overdragen. En met woorden kan je natuurlijk ook een achterliggende betekenis verdoezelen, en een mogelijke kille waarheid bedekken.

Neem het minimabeleid in de crisis van de jaren '80. De Minima, dat waren mensen met een laag inkomen, bijvoorbeeld gezinnen met een minimumloon. Terwijl het kabinet snoeide en bezuinigde - nee: omhoog en herprioriteerde - vonden velen dat de minima een beetje moesten worden ontzien. De regering begreep dat wel, maar achtte die groep te groot en dus te kostbaar. Nee, waar het om ging, dat waren natuurlijk de Echte Minima. Huishoudens met een inkomen op bijstandsniveau. Maar ook die categorie was nog te groot, dus de groep werd vervolgens teruggebracht tot een nog selectiever gezelschap: de Langdurig Echte Minima. Want hooguit een paar jaartjes leven op het echte minimum, daar moest je niet over zeuren. En zo leek het beleid toch nog een beetje sociaal. Het bleef bij deze Langdurig Echte Minima, maar als we de tijd hadden gehad, dan was de doelgroep vermoedelijk in nog een paar stappen verder ingesnoerd. Tot hooguit een of twee verbitterde kanslozen. En voor zo'n kleine groep ga je geen overheidsbeleid maken. Dat is meer iets voor de mantelzorg.

Tegenwoordig is er ook andersoortig, minder opzettelijk bedekkend woordgebruik. Dat heeft de spreektaal sluipenderwijs veroverd. Want terwijl aan de ene kant de hyperbolen tot in de hemel reiken (Super! Top! Exact! Absoluut!), woekert over de bodem juist een alles relativiserende vaagtaal van tussenwoordjes en ontkrachtingen. Is dat nonchalance - geen zin om eerst de hersenen in te schakelen en dan pas de mond? Of komt de verkleiningsdrang voort uit bescheidenheid?

Afgelopen november frommelde een damesstem zich uit mijn autoradio. Ik heb het later even nagezocht: het was Charisa Chotoe, u weet wel, van hiphopblog Puna, ze praatte mee over rapper Kanye West. Die had zich namelijk vreselijk misdragen op het podium voordat hij ineens een zenuwinzinking kreeg.

Charisa geeft op verzoek haar deskundige opinie: "Maar ik vind ergens ook dat hij heel opstandig leeft, of zo. En dat is niet per se verkeerd, denk ik." Even ontleden: 'ik vind', 'ergens', 'of zo', 'niet per se', en 'denk ik' - binnen één mededeling neemt ze vijf slagen om de arm. Of zo.

Het gesprek gaat door. Zoals dat hoort, zoekt de interviewster aansluiting in taal en toon, en ze vraagt: "Denk je dat hij het een beetje expres doet, ook?"

Charisa: "Dat zou best kunnen, ik denk dat hij best wel, ja, een soort van geoliede marketingmachine is, ook wel."

We leggen haar weer even op de snijtafel: 1 + 2. 'Dat zou best kunnen' (ze maakt immers een mooie dubbelslag: 'dat kan', vervoegd in de voorwaardelijke zou-vorm), 3. 'ik denk', 4. 'best wel', 5. 'een soort van', 6. 'ook wel'.

Goed, het is spreektaal, en voor de radio is het altijd een beetje spannend, maar toch.

Hoe zal ik het zeggen. Pin me er niet op vast, maar op die manier nemen we onze eigen woorden, hoe heet het, misschien niet meer serieus. Lijkt wel. Dat we zal ik maar zeggen wellicht iets van bang zijn - ik weet het niet hoor - om mogelijk als het ware aangesproken te kunnen worden omdat we eventueel een soort van een klein beetje al te stellige waarheid poneren, bij wijze van spreken. Zeg maar waarheid tussen 'aanhalingstekens' dan, hè.

februari

3. Verscholen werkelijkheid

Ah, zoeken zo veel mensen liefde

Elsemiek Richter
plukt aan de rijst bij de kerk waar een bruid is geweest
Droomt van een feest
Achter het venster met haar gezicht uit een potje voor dag en voor nacht
Elsemiek wacht
Mensen zoeken liefde, waar komen ze vandaan
Mensen zoeken liefde, waarheen kunnen ze gaan

Dominee Terpstra
schrijft aan de tekst van een preek die geen sterveling hoort
Niemand een woord
Kijk hem eens zwoegen, iedere dag schone was, maar veel nut heeft dat niet
Niemand die 't ziet
Mensen zoeken liefde, waar komen ze vandaan
Mensen zoeken liefde, waarheen kunnen ze gaan

Ah, zoeken zo veel mensen liefde

Elsemiek Richter.
Achter de kerk bij een kuil staat haar naam op een steen
Ook weer alleen
Dominee Terpstra wandelt terug van het graf na een eenzaam gebed
Niemand gered
Mensen zoeken liefde, waar komen ze vandaan
Mensen zoeken liefde, waarheen kunnen ze gaan

Een goed gedicht bevat niet een enkele waarheid, een enkelvoudige werkelijkheid die direct in je gezicht wordt geduwd. Als het goed is, is zo'n gedicht een beetje ambivalent. Het toont beelden die zich langzaam laten ontdekken, je verrassen, iets bij jouzelf aanspreken. En het moet een beetje schuren.

Is Eleanor Rigby een goed gedicht, verbergt ze verschillende werkelijkheden? Ik dacht vroeger dat ze die die rijst oppikte omdat ze honger had. Maar dat lag meer aan mijn beperkte school-Engels dan aan de dichtkunst van Paul McCartney. Maar is het kunst?

Tja. Een Beatles-tekst zonder muziek, dat is toch een beetje Toon Hermans, hoorde ik ooit een theatermaker zeggen. En omgekeerd dat een Beatlesnummer zonder tekst toch een beetje James Last is. Niet bepaald kunst dus, zo'n songtekst, je kan niet allemáál Bob Dylan wezen.

Maar tegelijkertijd zijn de liedjes van de Beatles op zichzelf al een rotsvaste werkelijkheid geworden, voor generaties van muziekliefhebbers. Die liedjes zijn een vanzelfsprekende zekerheid. De versie die de mensen kennen, van een halve eeuw oud, die ligt verankerd in hun geheugen. En daar moet je eigenlijk vanaf blijven. Zoals Jan Rot eigenlijk van de Matthäus Passion had moeten afblijven.

Want de waarheid is ook gewoon datgene waar je aan gewend bent. Een hertaald Beatle-liedje heeft daardoor altijd iets ongemakkelijks. Juist doordat klankgelijkenis met het origineel is gezocht, hoor je voor je geestes-oor de oude Eleanor door Elsemiek heen klinken. En bovendien krijg je een ongevraagd kijkje achter haar vertrouwde sluier, het Engels. Dat schuurt een beetje. Misschien is het dan toch kunst.

maart

4. Geen onzin

“Dan tot slot van dit gesprek: waardoor ben je indertijd gaan drummen?” De drummer zuchtte onmerkbaar. In elk interview kwam wel een onzinnige vraag voor, nou, dit was ‘m. Hij had zich ooit voorgenomen alleen de waarheid te vertellen, geen onzin te verkopen. Maar dat viel niet altijd mee. Wat een vraag. Want waardoor begint iemand met drummen? Ineens schoot hem een voorval te binnen.

Tien was hij geweest. Het was een zaterdagmiddag. Hij zou straks naar pianoles, maar eerst had zijn moeder hem meegenomen naar het winkelcentrum want hij moest nog een nieuwe broek. Nou vooruit, gauw dan, dan had-ie dat ook maar weer gehad. Bij het afrekenen had zijn moeder gezegd: “En nu nog naar de Albert Heijn, dan kunnen we gaan.” Maar daar had hij écht geen zin in. “Het spijt me erg,” had zijn moeder gereageerd, “maar we hebben geen eten in huis, en we gaan vanavond niet weer patat halen.” Toen zei ze: “Loop jij anders maar vast naar het plein, daar is muziek. Zie ik je daar wel.”

Op het dorpsplein speelde inderdaad een straatorkest: een dozijn blazers en een drummer. Geen piano. De jongen bleef een eindje achter het orkest tegen een lantaarnpaal leunen. En daar zag hij voor het eerst wat een drummer eigenlijk deed, hoe voeten en handen samen een compleet ritme bouwden. Hoe dat aansloot op de melodieën van het orkest. Hij nam de roffels en fills in zich op, werd ongemerkt meegetrokken in het speelplezier. Het waren maar een paar nummers, maar hij had de wereld om zich heen vergeten en zelfs geapplaudisseerd toen het klaar was. Daar schaamde hij zich onmiddellijk weer over, maar gelukkig had niemand op hem gelet.

Het orkest was aan het opruimen, een paar kleuters renden aan de hand van hun ouders naar het drumstel. Om de beurt tilde de slagwerker ze even op de kruk en liet ze op de trommels en bekkens slaan. De jongen drentelde wat in de buurt. De slagwerker had hem opgemerkt. Met een knipoog zei hij: “De kleintjes zijn weg, nou kan jij wel even.” Aarzelend kwam de jongen naar voren. De slagwerker vroeg: “Speel jij zelf ook een instrument? Piano zeg je? Mooi, dan weet je hoe je je handen onafhankelijk moet bewegen. Doe maar zó met die stok op dat bekken.” En voor de jongen het wist zat hij al helemaal zelf een ritme te spelen.

“Ach, dáár zit je!” Zijn moeder was komen aanlopen met de boodschappen. Hij had de stokken met tegenzin laten zakken en gelijk gevraagd: “Mam, mag ik op drumles?”

De interviewer herhaalde zijn vraag: "Er zal toch wel een aanleiding zijn geweest, waardoor je wist: ik móet drummer worden?"

"Als je de waarheid weten wil, Humberto..." antwoordde de drummer.

Hij zetten een grafgezicht op en vervolgde, bijna fluisterend:

"...mijn moeder had op een dag geen eten meer..."

Hij zuchtte.

"Vandaar."

april

5. Dat het gedrukt staat

Welke merknaam kies je voor een krant, voor een informatiebron waarmee je de wereld op de hoogte wilt houden van de objectieve feiten, van de zuivere werkelijkheid?

Dan eerst maar even: hoe kom je in het algemeen aan een goede bedrijfsnaam?

1. Gewoon je eigen naam. Altijd goed en onderscheidend: Bakker (fruit), Bakker (planten), bakkerij Bakker (brood), Leen Bakker (banken), Bert Bakker (boeken). Doet je zakenpartner mee? Prima: Harley Davidson is toch de Rolls Royce onder de merknamen.
2. Of een productbeschrijving: je toont wat je biedt. Het Bloemenatelier, Het Sleutelhuis, Het Autoschadehuis (raar, want wie wil er nou autoschade).
3. Kwaliteits- of specialismebeschrijving: je vertelt waarin je je onderscheidt van de concurrentie en/of voor wie je het doet. Kwik Fit, Volkswagen, XS4ALL.
4. Locatieverwijzing, vaak als toevoeging, om te laten weten waar je zit. Of welk territorium je claimt. Haarlemse Tegelcentrale, Nederlandse Spoorwegen, World Online.
5. Een gerelateerde associatie: autorijschool Fly-Over, oriëntaalse snackbar De Lange Muur.
6. Een niet-gerelateerd begrip: Apple (fruit), Shell (exoskelet), Ajax (held).
7. Afkortingen, als je gewone naam te lang wordt: SRV (Samen Rationeel Verkopen), C&A (Clemens en August, voor uw betaalbare kleding), Robaat (Rob en Aad, voor al uw verbouwingen).
8. Fantasienamen, uitsluitend uitgekozen om de klank: Kodak, Elf, Omo.
9. Fusienamen: Alkmaar Zaandam '67, Algemene Bank Nederland Amsterdam Rotterdam Bank.
10. Woordspelingen, zoals Bont voor Dieren, Q8 (Koeweitse benzine), Koppie Right (kappers).
11. En ten slotte voor de laatkomers, als de gewenste naam al in gebruik is: spel het gewoon lekker gek. Persoonality met dubbel O (salarisbetalingen), Girav met een V (langemenskleding).

En wat deden nieuwsmedia, welke merknamen kozen kranten? De Volkskrant nam een beschrijving van het specialisme, namelijk welke doelgroep ze bedienen. Vele anderen verwezen naar hun locatie: Haagsche Courant, Utrechts Nieuwsblad, Dagblad van het Noorden. En weer een andere krant koos voor een associatief begrip: wij brengen U het laatste nieuws dankzij de moderne techniek - de Telegraaf. Dat doet denken aan de ongetwijfeld trotse naamgevers van Stoomwasscherij Eigen Hulp.

Maar waar ik naartoe wil: er was één krant die een onverbiddelijke kwaliteitsbeschrijving als bladtitel koos. De Waarheid. Die merknaam is natuurlijk een letterlijke vertaling uit het Russisch, van de eveneens communistische Pravda. En die titel was in 1912 vermoedelijk gekozen om te benadrukken dat het andere informatie bood dan de gecensureerde pers onder de toenmalige tsaristische machthebbers. Maar het heeft natuurlijk iets ironisch. Juist De Waarheid en de Pravda stonden er in de hoogtijdagen van het communisme om bekend dat ze doelbewust een nogal eenzijdig verhaal vertelden. Terwijl ze zich met die bladtitel eigenlijk al boven de discussie stelden. Als iemand zo hard roept dat-ie gelijk heeft, word je vanzelf wantrouwig.

Maar De Waarheid bestaat niet meer. Althans niet meer op papier. Er is alleen nog www.DeWaarheid.nu. Die naam toont in elk geval dat de makers weten dat de waarheid tijdgebonden is.

Voor nieuwsbronnen is enige bescheidenheid sowieso raadzaam. Het is immers belangrijk te beseffen dat verschillende perspectieven nu eenmaal verschillende duidingen van dezelfde gebeurtenissen opleveren.

Daarom hanteert het Radio 1-Journaal het fraaie motto:

“Het nieuws van [korte stilte] alle kanten.”

Maar buiten Nederland bestaat De Waarheid nog. In Spanje verschijnt in de regio Murcia de krant La Verdad. Inderdaad: De Waarheid.

Het nieuws van [korte stilte] Alicante.

mei

6. De gelogen waarheid

Ze lijken stilaan te verdwijnen, grote speelfilms die in een min of meer voorstelbare werkelijkheid spelen. Misdaad, komedie, romantiek, gesitueerd in het dagelijkse hier en nu. Een kwart eeuw terug waren deze genres favoriet, maar nu vullen ze de toplijsten niet meer. We willen kennelijk tot ver buiten onze huidige nare werkelijkheid worden gevoerd. Naar fantasiewerelden met superhelden en bovennatuurlijke wezens, of naar de getekende werelden van sprekende dieren. Weg van de waarheid.

Films met de hoogste opbrengst in 1992

1. Aladdin (animatie)
2. Home Alone 2 (comedy)
3. Batman returns (superhero)
4. Lethal Weapon 3 (actiedrama)
5. A Few Good Men (drama)
6. Sister Act (comedy)
7. The Body Guard (drama)
8. Wayne's World (comedy)
9. Basic Instinct (drama)
10. A League of Their Own (drama)

Films met de hoogste opbrengst in 2016

1. Captain America: Civil War (superhero)
2. Finding Dory (animatie)
3. Zootropolis (animatie)
4. The Jungle Book (fantasy)
5. The Secret Life of Pets (animatie)
6. Batman vs Superman 2 (superhero)
7. Deadpool (superhero)
8. Fantastic Beast (fantasy)
9. Suicide Squad (superhero)
10. Doctor Strange (superhero)

Overigens, al accepteren we op voorhand dat fantasiefilms buiten de logica staan, binnen hun universum gelden toch weer eigen regels en een eigen waarheid. Zo moet elke superheld een zwakke plek hebben. En de politiewagen die je zojuist zag ontploffen, mag niet zonder verklaring weer onbeschadigd zijn. Want dat kan niet, dat snapt iedereen.

Bovendien mogen we ook in superheldenfilms nooit zien hoe het getruukt is. Nep is mooi zolang het echt lijkt. Opmerkelijk genoeg geldt bij animatie juist het omgekeerde. Het was de digitale tekenaars van Finding Nemo gelukt om hyperrealistisch water te creëren, maar het proefpubliek vond het te echt. De spelregels van een animatiefilm eisen dat we blijven zien dat het namaak is.

Op zoek naar een zo groot mogelijke afstand tot onze dagelijkse realiteit. Maar tegelijkertijd worden ook documentaires, op hun bescheiden schaal, steeds populairder. Zo wordt documentairefestival IDFA jaar na jaar drukker bezocht: een kwart miljoen man juist op zoek naar méér werkelijkheid op het doek. Terwijl bij documentaires misschien wel sterker dan bij fictie een waarheidsparadox optreedt - juist doordat we veronderstellen de werkelijkheid te gaan zien. Immers, we kennen de

bewuste of onbewuste keuzen van de filmmaker niet. We zien niet wat er net buiten beeld gebeurde, of toen de camera niet liep. We bedenken niet voortdurend dat de cameraman eerst de vertrekkende auto moest filmen, maar dat de auto pas echt mocht wegrijden nadat de cameraman was ingestapt voor de aansluitende interviewscène. En we weten bijvoorbeeld niet wat er allemaal in de prullenbak van de montagekamer is achtergebleven.

Ook een documentairemaker wil een beeld tonen dat blijft hangen, een punt maken, een verhaal vertellen. Bekijk John Appel z'n documentaire 'Magie van de Montage' vooral eens, hij staat op internet. Over regisseurs die worstelen met hun ruwe beeldmateriaal: waar gaat de film eigenlijk over? De editor die de sleutelscène selecteert, bijvoorbeeld de violiste uitgeput in haar hotelkamer. Om daarna de shots te kiezen die precies dát verhaal vertellen: 'Succes heeft een hoge prijs'. John Appel vat het dilemma voor de filmer zelf samen als: "Hoe ver kun je gaan in het liegen van de waarheid?"

Voor ons als kijkers geldt daarom: hoe echter het lijkt, des te kritischer moet je zijn. En anders gewoon lekker naar Star Wars 9: Captain Strange vs Finding Minions.

juni

7. Nader inzien

Beste Bouke,

Hierbij mijn recensie van de drums bij de laatste act op het festival. Ik vond het helemaal niks, maar dat zal je wel lezen. Kijk je het nog even na voor je 'm online zet?

Groet, Maarten

“De laatste act op podium West was een gelegenheidsband. En qua slagwerk een flinke teleurstelling. De onbekende drummer is een zekere Jesse Brown, een aarzelende verschijning. Vanachter zijn bijeengeraapte ouwe setje speelt hij - kennelijk onvoorbereid - met de band een paar platte classics. Hij heeft niet de moeite genomen de originelen te bestuderen, hij slaat maar wat. Erger nog is dat hij geen maat weet te houden. Hij jaagt alsof hij de laatste trein nog moet halen. En daarbij houdt hij geen enkel contact met de andere bandleden. Ook op technisch gebied valt er weinig te beleven: deze dilettant laat niet merken of hij überhaupt iets in huis heeft. Een schandelijke vertoning.”

Hi Bouke,

Stom hoor, maar bedankt voor je belletje! Je hebt gelijk, die Jesse Brown is best bekend. Het was bij nader inzien ook best wel goed eigenlijk. Ik heb m'n stukje gelijk een beetje aangepast.

Groet, Maarten

“De laatste act op podium West was een gelegenheidsband. En qua slagwerk een bijzondere gebeurtenis. Kenners herkennen direct de bekende sessiedrummer Jesse Brown, een bescheiden verschijning. Vanachter zijn eclectische vintage kit speelt hij - puur op ervaring - met de band een paar echte classics. Hij geeft zijn eigen invulling aan de songs, en slaat zijn eigen lijnen. Bovendien hanteert hij een eigenzinnige timing. Hij stuwt de band voorwaarts als een stampende stoomlocomotief. En daarbij blijft hij onverstoort en gefocust, zonder zich te laten afleiden door zijn omgeving. Ook qua interpretatie valt er veel te genieten: deze topmuzikant kiest niet voor pronken met technische vaardigheid, maar voor zeggingskracht door eenvoud. Een prachtig schouwspel.”

juli

8. Toets der kritiek

De temperatuur van een glas water kan je niet meten. Want ook de thermometer heeft een eigen temperatuur, en dat maakt het water ietsje kouder of warmer. Wat we meten is niet de temperatuur van water in een glas, maar de temperatuur van water-in-een-glas-met-een-thermometer-erin. Een subtiel maar essentieel verschil.

De leraar deelt lege blaadjes uit: een onverwachte toets over de Nederlandse Opstand. Wat meet de leraar? Als je zuiver kijkt, meet hij niet hoeveel de leerlingen weten van de Tachtigjarige Oorlog. Nee, hij meet wat de leerlingen weten te bedenken en vervolgens te formuleren in deze specifieke schriftelijke toetssituatie. Wellicht heeft Thijs een beetje moeite met schrijven. En misschien weet Tim (vorig jaar blijven zitten) inmiddels welk soort antwoorden meester Jan ongeveer verwacht.

Dat is de paradox van elke toetser: je weet niet wat je niet meet. Je kan niet weten wat de toetsresultaten zouden zijn buiten de toetsomgeving. En dat is een dilemma. Voor de leraar, voor de opiniepeiler, en ook voor de kok die water van 40 graden moet toevoegen aan het deeg.

Voor dat theoretische dilemma zoeken we praktische oplossingen. Bijvoorbeeld, we accepteren gewoon dat we in een imperfecte wereld leven. En van 41 graden gaat gist niet dood. En waar we de exacte uitkomst wél belangrijk vinden, toetsen we zo vaak mogelijk, in de statistische hoop de toevalstreffers te dempen. Of we spreken tevoren met veel mensen af welke indicatoren we aanvaardbaar achten om gefundeerde uitspraken te kunnen doen. En ook spreken we af h^oe we gaan toetsen en meten.

De waarheid als afspraak. Zo beheerst een leerling de Nederlandse taal voldoende op voorbereidend wetenschappelijk niveau als de score tijdens het centraal schriftelijk examen ten minste 20 is op een schaal van 47 volgens de door de centrale examencommissie vastgestelde normeringslijst. Hoe onzekerder we zijn, des te steviger houden we ons vast aan regels en meetmethodes.

En hoe preciezer het meetprogramma bekend is, des te beter kan de kandidaat zich voorbereiden op de toets. Examentrainers trainen vaardigheid in examens Nederlands afleggen, ze trainen niet zozeer je vaardigheid in het Nederlands. Een subtiel maar essentieel verschil. Maar we aanvaarden het.

Zo doen we dat ook met milieuregels. Het doel van milieuregels is schone lucht terwijl er toch auto's in rond rijden. Hoe beoordeel je de invloed van een auto op de schone lucht? Gewoon in een woonstraat meten wat er allemaal uit de auto's komt, dat is voor de omwonenden vermoedelijk het meest bevredigend. Maar die meetresultaten zijn alleen geldig in die heel specifieke, eenmalige werkelijkheid.

Daarom is er binnen Europa heel precies afgesproken welke indicatoren en meetwijzen gelden. Zodat alle keuringsinstanties op dezelfde manier meten. Tot in detail, anders komt ook de eerlijke concurrentie binnen de auto-industrie in gevaar. En dus weten alle fabrikanten hoe de auto's moeten presteren - althans tijdens een exact omschreven toetssituatie. Ten minste één ingenieur in Wolfsburg kwam daardoor op het lumineuze idee om software te bouwen die de auto laat herkennen wanneer de auto in een toetssituatie is terecht gekomen. Dan kan de motor extra schoon z'n best doen.

Slim, hoor.

Examentraining voor Golfjes.

augustus

9. Missing man

Boven het Westland cirkelt een ongewoon eskader: een kleine Spitfire met het gas vol open, vleugel aan vleugel met drie F16's die zo langzaam vliegen als ze kunnen. Ze draaien naar het noordoosten en naderen Delft. Precies boven het hart van de oude binnenstad breekt de Spitfire met een steile klim uit het gelid, de strakke formatie verscheurend. Het is 11 december 2004, en de lijkstoet van Bernhard, Prins der Nederlanden, nadert juist de Nieuwe Kerk. Met de *missing man*-formatie brengen de vier vliegers een indrukwekkende laatste groet aan de onge kroonde held van de Koninklijke Luchtmacht. En ook ik heb kippenvel.

Prins Bernhard. Echte vliegers hebben nooit kwaad over hem willen horen, ook niet na de spraakmakende Lockheed-omkoopaffaire. De Amerikaanse vliegtuigbouwer bracht in de jaren '50 de Starfighter op de markt. Ranke toestellen, onderscheppingsjagers, doelgericht ontworpen om zo snel mogelijk naar grote hoogte te klimmen om daar Sovjet-indringers te kunnen verjagen. Maar de US Air Force was niet erg geïnteresseerd, en om het project te redden week Lockheed uit naar de Navopartners. Europeanen moesten geen Britse Lightnings of Franse Mirages aanschaffen, maar Amerikaanse Starfighters. En voor goede vrienden was Lockheed gul. Franz-Jozef Strauss uit West-Duitsland hapte in het voorgehouden aas, de Nederlandse inspecteur-generaal der krijgsmacht Bernhard ook. Wij kochten 138 Starfighters. Nu had Nederland hooguit een paar echte onderscheppingsjagers nodig. Er waren wel andere gevechtstaken, dus daar werd de Starfighter voor aangepast. Hij werd ingezet als jachtbommenwerper, als grondaanvalsvliegtuig. Als fotoverkenner. Maar het bleef een vliegend potlood met rudimentaire vleugeltjes die waren toegesneden op twee keer de geluidssnelheid. Dat maakte het toestel op lagere snelheden lastig te beheersen. En kwam een vlieger eenmaal in moeilijkheden, dan zat hij in een Starfighter ook echt in de problemen.

Sergeant Willy Evers was de eerste, boven Losser was hij te laat met zijn schietstoel. Luitenant Gerhard Wessels Boer keerde nooit terug van aanvalsoefeningen boven de Noordzee. Adjutant Hero Musch kwam om in een Duits bos. Ron Smit ergens bij Kleef. Hans Vleesch du Bois in Brabant. Willem Heitmeijer stortte neer in Noorwegen. Jos van der Valk in

Cuxhafen. Door de jaren heen gingen er 43 Nederlandse Starfighters door ongevallen verloren, drie op de tien, net als in Duitsland.

Sommige kenners concluderen: zo'n buitengewoon vliegtuig vraagt nu eenmaal bijzonder goede vliegers. Anderen wijten de crashes aan een miskoop, en noemen de Starfighter gewoon ongeschikt voor de andere taken. Maar we wilden ze nu eenmaal per se kopen, dankzij die effectieve lobby.

Als dat laatste de waarheid is, is een andere conclusie eigenlijk onontkoombaar. Wie voor persoonlijk gewin een toestel promoot dat eigen piloten doodt, die kan moeilijk de held van de luchtmacht zijn. Integendeel. Zo'n man kan je missen.

Die waarheid zet de ereformatie boven Delft ineens in een ander perspectief. Zou de missing man misschien zijn uitgevoerd als een postume aanklacht? Dan werd niet aan de overledene de laatste eer betoond. Integendeel. Zijn laatste tocht werd begeleid met een pijnlijke herinnering aan de gevolgen van zijn daden. Het eskader gaf namelijk een zwijgend saluut aan al die ándere ontbrekende vliegers.

september

10. Dat verklaar en beloof ik

- *Uw naam en geboortedatum alstublieft.*

Hans van 't Oosten, Edelachtbare, 1 januari 1967.

- *Verklaart en beloof u dat u de waarheid zult spreken?*

U bedoelt de waarheid, de hele waarheid en niets dan de waarheid...?

- *We zijn hier niet in Amerika. Gewoon de waarheid, graag.*

Pff, gelukkig maar. Dat verklaar en beloof ik. Want de hele waarheid, dan zaten we hier natuurlijk met Kerst nog.

- *Hoe bedoelt u dat?*

Wel, de hele waarheid, dat is de complete en objectieve werkelijkheid. Dan ben je dus wel even bezig. Als je zoiets al zou kunnen bepalen, natuurlijk, en dat kan geen mens. Maar de waarheid - laten we zeggen dat ik naar eer en geweten zal proberen mijn onontkoombare subjectiviteit expliciet te maken.

- *Zoals u wilt. Rond het moment van de aanrijding, wat hebt u toen waargenomen?*

Oei. Uw vraag is tamelijk breed, en ik kan u vanzelfsprekend überhaupt geen uitsluitsel geven. Want u weet hoe herinneringen ongecontroleerd veranderen bij iedere keer dat men ze oproept en weer opslaat. En nadat ik uw dagvaarding kreeg om te getuigen, heb ik natuurlijk wel een paar keer teruggedacht aan die dag. Dat spijt me oprecht. Maar ik zal u met genoeg vertellen wat ik mij op dit moment meen te herinneren van wat ik toen waargenomen én opgeslagen heb.

- *Heel graag.*

Welnu. Ik meen me te herinneren dat het aanvoelde als een lichtfrisse voorjaarsdag, frisser dan verwacht. En dat de lucht vrijwel geheel wolkenvrij was, wat bij mij in combinatie met de temperatuur die ik voelde associaties opriep met een winterse vorstdag. De stadsgeluiden...

- *Komt u ter zake alstublieft.*

U bedoelt?

- *Wilt u zich beperken tot wat relevant is?*

Maar Edelachtbare, wat relevant is, dat kan ik toch onmogelijk weten? Met permissie, dat zult u nu juist moeten bepalen. U kunt aan mij toch niet vragen een selectie te maken van mijn waarnemingen? Misschien waren de weersomstandigheden wel cruciaal om te bepalen of iemand de auto kon herkennen. Of misschien kwam juist die dag voor één keer de bus van 12.10 uur twee minuten te laat voorbij. En had dat er helemaal niets mee te maken. Nee, als ik nu zou selecteren, dan zou ik zelf ongemerkt aan het

interpreteren zijn, verbanden leggen waar ze wellicht niet liggen. En ik heb natuurlijk niet zo'n breed overzicht en diep inzicht als u. Edelachtbare.

- *Akkoord. Wilt u de auto beschrijven die u zag wegrijden nadat u glasgerinkel had gehoord?*

Juist. Ik meen mij te herinneren een witte auto te zien wegrijden, waarvan de vormgeving naar mijn ervaring overeenkwam met de vormgeving van het mij bekende Volvo type V50.

- *Kenteken?*

De op de achterzijde gemonteerde gele kentekenplaat vertoonde de volgende getallen-letter-combinatie: 89-ZN-RG.

- *En dat was dus de auto van uw buurman?*

Wel, ik heb mijn buurman van nummer 14 vaak zien instappen en wegrijden in een auto van dezelfde kleur en hetzelfde type. Eveneens met een kentekenplaat 89-ZN-RG.

- *Nogmaals: dat was dus de auto van uw buurman.*

Edelachtbare, ik heb vroeger eens zo'n practical-joke-programma op televisie gezien. Daar hadden ze de Mercedes van goochelaar Hans Kazan heimelijk verwisseld met een vrijwel identieke auto, alleen met het stuur rechts. Dat vond ik erg grappig.

- *Wat wilt u daarmee zeggen, meneer Van 't Oosten?*

Nou gewoon, dat ik toen erg moest lachen.

oktober

11. Jij bent

Voordat de bekende gitarist zijn concert begint, vraagt hij vriendelijk aan de zaal: "Mag ik even vingers zien: wie speelt er gitaar?" Bijna de helft van de bezoekers steekt z'n hand op. "En wie is er gitarist?" Schielijk gaan de vingers weer omlaag. Zo, iedereen is weer keurig op z'n plaats gezet: Ik ben hier de gitarist, mensen.

Zo vatte althans ik het op. En ik vroeg me af: wat is de waarheid - wanneer ben je nou echt gitarist? Het zijn of het doen, dat is de kwestie.

De VPRO-radio had ooit een mooie rubriek, De Ontmoeting. Twee mensen komen samen in één kamer. Ze weten niet wie ze ontmoeten, ze kennen elkaar niet, geen voorbereiding. In februari '92 werd oud-hoofdcommissaris Jan Blaauw opgesloten met actrice Adelheid Roosen. Blaauw, die op elke vraag wel een antwoord heeft. En Roosen, die op ieder antwoord tien vragen kan bedenken. Met het vooruitzicht van bijna twee uur ongeregeld samenzijn nam Blaauw gelijk maar het initiatief en begon zich te introduceren aan de hand van zijn activiteiten uit het verleden, zijn verrichte prestaties en enkele fijne anekdotes. Na een paar minuten rondsloeg hij af: "Zo, nu weet u in elk geval wie ik ben. Mag ik u vragen om eens te vertellen wie u bent?"

De actrice haalde diep adem en merkte op dat Blaauw alleen had verteld wat hij gedaan had, en dat ze daarmee heus niet wist wie hij was, net zo min als zij wel even zou kunnen vertellen wie zij was, want dat kan je niet zomaar, want hoe kan je elkaar kennen, hou op zeg kan je jezelf eigenlijk wel kennen, doe even normaal. De magneetbanden liggen in het Beeld-en-Geluidarchief, omschreven als 'een felle en emotionele discussie'.

Ik stel me regelmatig voor als de drummer. Dat klopt dan binnen de context, ter onderscheid van degenen die deze middag saxofoon spelen, trompet blazen, of komen luisteren. Maar is de drummer ook drummer? Ik zou zonder gêne zeggen dat ik drummer ben als ik vijf uur per dag zou studeren, als drummen mijn onverdeelde passie zou zijn, als ik ervan zou leven. Maar dat is niet het geval.

Ik heb trouwens niet alleen een drumstel staan. Ik heb ook een halve-marathonmedaille hangen, een stijldansdiploma inclusief basis salsa, een verlopen vliegbewijs, een actueel OpenWater-scubabrevet, een vergeeld oranjeband-judodiploma, enkele knipsels met zelfgetekende politieke cartoons, en nog wat meer. Ben ik dan renner, springer, vlieger, duiker, valler, opstandeling - moet ik doorgaan?

Ja, dat ben ik soms, maar nee, doorgaans niet. Ik ben denk ik gewoon ik. In verschillende rollen en hoedanigheden. Met een voor anderen telkens wisselende zichtbare werkelijkheid.

En die concertgitarist, is hij ook gitarist als hij naar de Albert Heijn gaat? Als hij bij z'n zoontje langs de lijn staat, of met z'n broek op de enkels bij de dokter? Misschien wel. Misschien is dat zijn identiteit, zijn definitie van zichzelf. En het is waarschijnlijk ook wel fijner om als 'die ene gitarist, tjee, hoe heet-ie nou' te kunnen worden aangeduid, dan als 'die ene gozer, kom, hoe heet-ie nou'.

Nou ja, dat laatste weten we dan weer wel.

Harry.

november

12. O ja, joh?

Vooruit, de ultieme en universele waarheid zal niet bestaan. Dat maakt het leven misschien niet eenvoudig, maar wel interessanter. Als we gewoon af en toe even stilstaan en zeggen: Is dat wel zo? Dan ontdek je nog eens wat. Namelijk: hoe het óók zou kunnen zitten. Wat er nog meer zou kunnen spelen. Wat er gebeurt als je het gezichtspunt van de overkant kiest. Nieuwsgierig durven blijven, doorvragen, uitzoomen, blijven twijfelen. Want we komen vanzelf wel op een bestemming, maar het is juist de ontdekkingstocht die het zo aardig maakt.

Kortom: Leve de twijfel! Ah, is twijfel dan de nieuwe waarheid? Helaas, daar moeten we natuurlijk weer een kanttekening bij maken. Het zal eens niet zo zijn. Want soms moet je niet twijfelen, maar gewoon actie ondernemen. Met een afgeslagen motor midden op de overweg, een aanstormende intercity aan de horizon, dan wil je niet lang tegen elkaar afwegen wat de specifieke kwaliteiten zijn van herstarten of uitstappen.

Maar het is vaak ten onrechte dat twijfel in een kwaad daglicht staat. Dat is wanneer het wordt gelabeld als tegenhanger van het gezonde verstand. *If it looks like a duck, swims like a duck, and quacks like a duck, then it probably is a duck*: waarom doorzoeken en doorzeuren als het voor iedereen al duidelijk is? Twijfel, nuanceren en nader onderzoek vinden we dan terug in de hoek van progressief en enigszins elitair intellectualisme. Op de tegenoverliggende Doe-hoek wordt overigens ook gretig een negatief etiket geplakt, namelijk dat van het Gesundes Volksempfinden, en van het rechts populisme.

Is twijfel daarmee altijd vooruitstrevend? Nou nee. Het boek 'Merchants of Doubt' beschrijft hoe de tabaksindustrie en de olie-industrie decennialang met succes twijfel wisten te zaaien over onwelgevallige wetenschappelijke inzichten. De ene rond de oorzaken van longkanker, de ander over het menselijke aandeel in de opwarming van de aarde. In die gevallen werd twijfel een lucratief wapen tegen vooruitstrevend, levensreddend optreden.

Toch is dat een uitzonderling. Doorgaans houden organisaties met macht niet van al te veel twijfel, van al te veel doordenken. Twijfel aan de aanvaarde waarheid geeft maar onzekerheid. En onzekerheid leidt tot onbeheersbaarheid. En onbeheersbaarheid leidt tot machtsverlies. Wie

binnen een gesloten samenleving openlijk vragen stelt, wordt tot vijand van de staat bestempeld, van het volk, of (slimmer nog) van de veiligheid. En dat alles beperkt zich niet tot aardse machthebbers: Twijfel niet, God is er, schrijft het Leger des Heils in heldere neonletters. Zelfs als het bewijs erg dun lijkt - waar zijn die massavernietigingswapens nou? - dan kan openlijke twijfel aan de officiële waarheid nog ondermijning van het moreel heten, of onpatriottisch.
You're either with us, or against us!

Wie overtuigen wil, grijpt toch al graag naar een pakkende kreet:

D66, juist nu!

C&A, juist nu!

Rechtsbijstand, juist nu!

VVD Gennep Juist Nu!

Liefst met een stelligheid die geen weerwoord duldt. In boeken, op tv, in de kroeg. 'Volg je intuïtie.' 'Geluk is een keuze.' 'Als kunstgras veilig was, dan zouden ze het niet zo uitgebreid onderzoeken.' 'De kiezer heeft altijd gelijk.' 'Wie nu niet belegt, is een dief van z'n eigen portemonnee.'

Waarheden als op een tegeltje, zonder enige twijfel.

Misschien is dat wel de uitdaging. Als je weer eens zo'n tegeltekstje tegenkomt, sta dan eens even stil.

En zeg dan hardop: O ja, joh?

december

En dan nog dit

- De theepot in '1. Twaalf tegeltjes voor het jaar van de waarheid' is van Bertrand Russel, uit 'Is There a God?' (1952).
- Het radiogesprek in '2. Zeg maar de bedekte 'waarheid' vond plaats op 30 november 2016 rond 12.47 uur, in De Ochtend op Radio 1. Het citaat is een letterlijke transcriptie. www.nporadio1.nl/gemist/2016-11-30
- De theatermaker in '3. Verscholen werkelijkheid' was cabaretgroep NUHR, het citaat komt uit hun bewerking van de 'Driestuiversopera' uit 2000.
- De teksten '4. Geen onzin', en '7. Nader inzien' verschenen eerder in ongeveer deze vorm in de Slagwerkkraan, waar ik sinds 2007 een vaste column heb.
- De filmlijstjes uit '6. De gelogen waarheid' zijn afkomstig van www.imdb.com Het zijn de films met de wereldwijd hoogste kassaopbrengsten in dat jaar.
- De documentaire 'Magie van de Montage' van John Appel, eveneens aangehaald in '6. De gelogen waarheid', is te bekijken op http://www.npo.nl/het-uur-van-de-wolf-magie-van-de-montage/01-10-2015/VPWON_1245367 (aangetroffen december 2016).
- De aanzet tot '8. Toets der kritiek' was deel van de nieuwjaarskaart 2016.
- Veel informatie voor '9. Missing Man' is afkomstig van website www.militaireluchtvaartnederland.nl (aangetroffen november 2016).
- Het missing-man-salut boven Delft uit '9. Missing Man' is te zien op www.youtube.com/watch?v=ol0bHkEvyM0 (aangetroffen november 2016).
- Het programma 'De ontmoeting', aangehaald in '11. Jij bent', werd uitgezonden op 07-02-1992. Ik heb het uit het hoofd geciteerd. Een ander fragment dan het aangehaalde deel van het gesprek is nog te beluisteren, op <http://weblogs.vpro.nl/radioarchief/2010/09/02/afscheid-van-het-gebouw-monter-bergafwaarts> (aangetroffen december 2016).
- Het boek 'Merchants of Doubt' (2010), aangehaald in '12. O ja, joh?', is geschreven door Naomi Oreskes en Erik M. Conway.
- En tot slot: voor mij voorlopig het mooiste boek over hoe we de wereld waarnemen, is het veelgeroemde 'Thinking, Fast and Slow' (2011) door Daniel Kahneman. Vermijd de Nederlandse vertaling als je kan, die is lelijk en slordig. O ja, joh? Jazeker.

Haarlem, januari 2017

Alle rechten voorbehouden. Delen van de inhoud van deze uitgave mogen alleen met voorafgaande schriftelijke toestemming worden overgenomen.

contact: Maarten Hartog, m.hartog@hartogcommunicatie.nl

*Wie zegt dat
de waarheid
in het midden ligt,
blijft meestal zelf
aan de kant*

*Niet aan taalfouten,
maar aan denkfouten
moet je je irriteren*

*De werkelijkheid,
dat is geen kunst*

*De waarheid
schuilt niet in de feiten
maar in
het mooiste verhaal*

F. Springer

*Om te kunnen liegen
moet je de waarheid
kunnen waarderen*

*Hoe echter het lijkt,
des te valser het blijkt*

*Let op:
uw
achteruitkijkspiegel
vervormt*

*Meten is menen
te weten*

*Hoe verder weg
je gaat
des te beter je ziet*

*Een goed antwoord
vraagt
een betere vraag*

*Kan het
dat ik u ken?
Ach meneer,
ik ken mezelf
nauwelijks*

*De waarheid
past niet
op een tegeltje*